

УДК 340.13:342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.69>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ У ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ПРАКТИЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ КАТЕГОРІЙ

Єфіменко Н.В.,

здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права та процесу

ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»

Херсон, Україна

ORCID: 0009-0000-3107-7893

Єфіменко Н.В. Нормативно-правовий акт у законодавстві та практиці адміністративного судочинства: визначення та відмежування від суміжних категорій.

У статті обґрунтовано, що, незалежно від форми офіційного документа, регламентація його загальнообов'язковими положеннями правового статусу (встановлення, зміни чи припинення прав та обов'язків) необмеженого кола учасників правовідносин, яких стосується цей офіційний документ (загальна спрямованість правил поведінки), а не на конкретно визначених (персоніфікованих) осіб є достатніми умовами для констатації нормативно-правового характеру відповідного офіційного документа або окремих його положень. Натомість, якщо офіційний документ не характеризується цими властивостями або йому притаманна лише одна з них (юридична обов'язковість правила поведінки, яке він установлює, змінює чи скасовує або його загальна спрямованість та можливість його неодноразового застосування), то це свідчить про належність його за владно-регулятивною природою до правотлумачних (правоінтерпретаційних) чи правозастосовних актів, у тому числі адміністративних актів.

На доповнення до того, автор звернула увагу на те, що, на відміну від нормативно-правових актів, індивідуально-правові акти є формально обов'язковими для персоніфікованих (чітко визначених) суб'єктів (адресовані конкретним особам) та визначають лише їх суб'єктивні права та/чи обов'язки у рамках конкретних ситуацій, вичерпуючи їх юридичну чинність після їх врегулювання. Не менш важливим є правильне відмежування нормативно-правових актів від актів офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, які, маючи загальний характер та будучи розрахованими на використання викладених у них роз'яснень норм права протягом строку їх чинності та незмінності інших врахованих під час тлумачення фактів, не є юридично обов'язковими для учасників правовідносин, урегульованих

відповідною нормою права. Водночас, зауважується, що згідно зі усталеною судовою практикою, які ґрунтуються на принципах верховенства права (насамперед, на правовій визначеності як його складовій) та належного урядування, акти офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, за загальним правилом, зв'язують їх видавників, але через відсутність такого ефекту для інших учасників відповідних правовідносин, вони не є загальнообов'язковими у буквальному розумінні цієї характеристики.

Ключові слова: оскарження нормативно-правових актів за правилами адміністративного судочинства, нормативно-правовий акт, індивідуально-правові акти, акти офіційного тлумачення,

Yefymenko N. Normative act in the administrative litigation legislation and practice: definition and distinction from similar phenomena.

The article indicates that, regardless of the form of the official document, the fact that it governs through its generally binding provisions the legal status (establishment, change or termination of rights and duties) of an unlimited circle of participants in legal relations to which this official document applies (the general direction of the rules of conduct) rather than covering only specifically defined (personified) persons – are sufficient conditions for ascertaining the normative nature of a particular official document or its certain provisions. It was established that if an official document is not characterized by these properties or only one of them is inherent in it (mandatory nature of the rule of conduct that it establishes, changes or terminates, its general orientation and the possibility of its repeated application), then this indicates that a document belongs to acts of official interpretation of legal norms (including those that are formally binding for their issuers) or acts of application of law (including administrative acts), public policy documents or other official documents.

In addition, the author drew attention to the fact that, unlike normative acts, individual legal acts are formally binding for specific (clearly determined) persons and define only their individual rights and/or duties within particular situations, exhausting their legal validity after their settlement. Equally important is the correct separation of normative acts from acts of official interpretation (clarification) of law, which, having a general nature and being calculated for the use of their interpretatory provisions during the period of validity of respective legal rules are not legally binding for participants in legal relations regulated by the relevant law. At the same time, it was noted that according to established judicial practice, which is based on the principles of the rule of law (primarily, on legal certainty as its component) and good governance, acts of official interpretation (clarification) of legal rules, as a general rule, bind their issuers, but due to the lack of such an effect for other participants in the respective legal relationships, these acts are not universally binding in the literal sense of this feature.

Key words: act of official interpretation of law, administrative proceedings, individual legal acts, judicial contestation of normative acts within administrative litigation procedure, normative act.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливості нормативно-правового акта як рішення суб'єкта владних повноважень зі специфічною природою, призначенням, правовими наслідками та іншими юридичними властивостями обумовили необхідність розгортання спеціального механізму судового захисту від протиправних нормативно-правових актів у рамках системи адміністративного судочинства. Межі його застосування окреслюються, насамперед, законодавчим визначенням нормативно-правового акта та відображеними у ньому його сутнісними ознаками як основою для відмежування нормативно-правового акта від подібних до нього правових документів. Разом з тим, відсталість законодавчого визначення нормативно-правового акта у положеннях законодавства про адміністративне судочинство від відповідних напрацювань у рамках теорії права, а також численні випадки непорозуміння у правозастосовній практиці під час кваліфікації правового акта з точки зору наявності підстав для його віднесення до нормативно-правових актів спонукають наукову спільноту до пошуку оптимальних шляхів коригування визначення нормативно-правового акта для цілей законодавства про адміністративне судочинство, а також систематизації й поглиблення розуміння визначальних ознак нормативно-правових актів як критеріїв їх відмежування, насамперед, від правозастосов-

них актів та актів офіційного тлумачення норм права з урахуванням їх варіацій, що є найбільш наближеними до нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання.

Теоретично основою дослідження має стати є наукові праці, які забезпечили значне зрушення доктрини адміністративного судочинства у бік осягнення ключових особливостей нормативно-правового акта як предмета оскарження за правилами адміністративного судочинства. Зокрема, йдеться про наукові положення, висновки та рекомендації праць Л.Є. Букіної, О.В. Роя та А.В. Цьоменко. Водночас, тематика сутності нормативно-правових актів та їх специфічних властивостей, які відмежовують їх від подібних до них правових актів, все ще потребує більш ґрунтовного дослідження з урахуванням нового законодавчого правового інструментарію та поступу практики судового правозастосування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цього дослідження є окреслення шляхів вдосконалення визначення нормативно-правового акта у законодавстві та практиці адміністративного судочинства та установлення критеріїв розмежування нормативно-правових актів від подібних до них правових документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи дослідження, перш за все, зазначимо, що в основу Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України покладене визначення нормативно-правового акта як акту управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування (п. 18 ч. 1 ст. 4 КАС України) [1].

Витлумачивши це законодавче визначення та спираючись на напрацювання теорії права, Верховний Суд схилився до розуміння нормативно-правового акта як письмового документа компетентного органу держави, уповноваженого нею органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта, в якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки загального характеру (юридична норма). Загальний характер юридичних норм, встановлених або санкціонованих державою у нормативно-правових актах, полягає у тому, що ці норми розраховані на регулювання групи (виду) кількісно невизначених суспільних відносин, адресовані кількісно невизначеному колу неперсоніфікованих суб'єктів, не вичерпують свою обов'язковість певною кількістю її застосувань, тобто юридично діють безперервно, а їх чинність скасовується за спеціальною процедурою чи припиняється через настання певної події або

дати (Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2018 р. у справі № 9901/657/18) [2]. Верховний Суд також підкреслив, що до визначальних ознак нормативно-правового акту в розумінні законодавства про адміністративне судочинство віднесено широке коло осіб, на яких він поширюється, обов'язковість, а також багаторазове використання (Постанова Верховного Суду від 5 березня 2019 року у справі № 855/58/19) [3].

Далі зауважимо, що міркування найвищих судових інституцій щодо сутності та основних характеристик нормативно-правових актів значною мірою збігаються із тими, що склались у науковій літературі.

Подібним чином нормативно-правовий акт пропонує розуміти Л. Є. Букіна, зазначаючи, що він є офіційним письмовим документом, який приймається уповноваженим органом держави, органом місцевого самоврядування чи уповноваженим на це іншим суб'єктом, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і яким встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права. У світлі цього, до властивостей нормативно-правового акта як об'єкта оскарження в адміністративному судочинстві вчена відносить те, що він: 1) приймається уповноваженим суб'єктом (органом державної влади; місцевого самоврядування; уповноваженою посадовою особою чи регуляторним органом); 2) встановлює, змінює чи скасовує норми права; 3) розрахований на невизначене коло осіб; 4) застосовується неодноразово [4, с. 173].

Слід у цьому контексті приєднатись до точки зору О. В. Роя, який вказав на те, що закріплена в КАС України дефініція «нормативно-правового акту» є дискусійною, не повною мірою відповідає законодавству України, існуючим науковим поглядам та матеріалам практики вищих судових органів України. Запропоновано розуміти під нормативно-правовим актом суб'єкта владних повноважень рішення, спрямоване на регулювання суспільних відносин, що прийняте органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими суб'єктами при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, у визначеній законом формі та порядку, яке встановлює, змінює чи припиняє (скасовує) норми права, підлягає державній реєстрації та офіційному оприлюдненню, має неперсоніфікований характер і розраховане на неодноразове застосування [5, с. 13].

Осмысливши вищевикладене, маємо підстави вважати значно більш прогресивним визначення нормативно-правового акта, яке пропонується у судовій практиці та теоретико-правових дослідженнях. Узагальнивши найбільш вдалі підходи до

визначення цього явища у зазначених джерелах та формулювання, що для цього використовуються, зазначимо, що нормативно-правовий акт слід розуміти як офіційний письмовий документ уповноваженого суб'єкта правотворчості, що закріплює норми права, тобто формально визначені загальнообов'язкові правила поведінки, яким притаманний загальний характер, постійна дія, можливість їх багаторазового застосування та охоплення ними необмеженого кола учасників однотипних суспільних відносин. Основною відмінністю цього визначення від тих, що утвердились у положеннях законодавства України та які допускають накладення дублюючих за змістом формулювань «встановлює, змінює чи скасовує норми права» та «розрахований на довгострокове та неодноразове застосування», що є невід'ємною конститутивною ознакою норм права, встановлення, зміни або скасування яких вже була відображення у визначенні.

Правові властивості нормативно-правових актів, які використовуються як критерії їх відмежування від адміністративних актів, документів публічної політики та інших офіційних документів, включають встановлення, зміна або скасування нормативно-правовим актом норм права, тобто правил поведінки, які є: 1) формально визначеними; 2) загальнообов'язковими; 3) загальними та розрахованими на неодноразове застосування з охопленням необмеженого кола учасників однотипних суспільних відносин.

Застосовуючи вищевикладені критерії належності офіційного документа до нормативно-правових актів у справі про скасування постанови Центральної виборчої комісії «Про роз'яснення щодо реалізації положень ч. 6 ст. 64 Закону України «Про вибори Президента України», Верховний Суд констатував те, що за нормами законодавства про Центральну виборчу комісію вона, маючи повноваження, які поширюються на всю територію України, приймає у формі постанов роз'яснення і рекомендації з питань застосування законодавства України про вибори, які є обов'язковими для використання в роботі виборчих комісій та обов'язковими для виконання всіма суб'єктами виборчого процесу та органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності, а також громадянами України. Інакше кажучи, ці роз'яснення і рекомендації можуть стосуватися інших осіб, окрім виборчих комісій чи комісій з референдуму, адже, обов'язковість їх виконання, по своїй суті, означає необхідність їх врахування усіма без виключення особами при вирішенні питання щодо застосування законодавства про вибори і референдум, яке охоплюється відповідним роз'ясненням та/або рекомендацією

(Постанова Верховного Суду від 5 березня 2019 р. у справі № 855/58/19) [3].

Так само, нормативно-правовим актом Верховний Суд визнав ухвалу міської ради про затвердження нормативно-грошової оцінки земель. Обґрунтовуючи це рішення, суд звернув увагу на те, що прийнята уповноваженим органом суб'єкта владних повноважень, змінює норми права, скасовує інший правовий акт, поширюється на невизначене коло осіб (платників податку з плати за землю, коло яких не є конкретно визначеним, оскільки ухвала лише визначає коло суб'єктів, на які поширюється її дія, однак жодним чином не персоніфікує їх) та спрямована на правове регулювання адміністративних відносин між регуляторним органом та іншими суб'єктами господарювання, а отже є нормативно-правовим регуляторним актом (Постанова Верховного Суду від 8 травня 2018 р. у справі № 461/8220/13-а) [6]. Водночас, на відміну від рішення про затвердження нормативно-грошової оцінки земель, рішення ради про впровадження нормативної грошової оцінки землі (без встановлення цим рішенням базової вартості 1 квадратного метра землі) є актом одноразового застосування та вичерпує свою дію фактом його виконання. Підставою для цього висновку стало те, що затверджена рішенням місцевої ради технічна документація з нормативної грошової оцінки земель міста без встановлення цим рішенням базової вартості 1 квадратного метра землі містить лише розрахунки (формули та коефіцієнти), які в подальшому будуть застосовуватись при розрахунках земельних платежів і тільки після впровадження нормативної грошової оцінки земель в грошовому вираженні базової вартості 1 квадратного метра землі (Постанова Верховного Суду від 1 лютого 2022 р. у справі № 160/1936/21) [7].

Привертає увагу у цьому контексті й справа № 826/11226/16, у якій центральним питанням був нормативно-правовий характер детального плану території та у якій Верховний Суд наголосив на тому, що, затверджуючи своїм рішенням містобудівну документацію щодо детального плану території місцева рада формує обґрунтування щодо деталізації положень генерального плану міста, тобто здійснює нормативне регулювання відповідних відносин. Визначальною умовою, що може слугувати критерієм загальності чи персоніфікованості суб'єктів впливу – є їх коло. Адже кількість як величина має відносний характер, може змінюватись і не є сталим показником регулятивного впливу юридичних актів. Під час визначення кола суб'єктів, правовий статус яких регламентує правовий акт, необхідно зважати лише на ті із них, для яких правовим актом установляються права та обов'язки безпосередньо, щодо яких праворегуляторний вплив є пря-

вим (а не усіх суб'єктів, для яких він може мати якесь юридичне значення) [8].

Отже, незалежно від форми офіційного документа, регламентація його положеннями правового статусу (встановлення, зміни чи припинення прав та обов'язків) необмеженого кола учасників правовідносин, яких стосується цей офіційний документ (загальна спрямованість правил поведінки), а не на конкретно визначених (персоніфікованих) осіб є достатніми умовами для констатації нормативно-правового характеру відповідного офіційного документа або окремих його положень. Визначальне значення має й встановлена законодавством обов'язковість вимог офіційного документа для визнання того, що він має силу нормативно-правового акта.

Якщо офіційний документ не характеризується цими властивостями або йому притаманна лише одна з них (юридична обов'язковість правила поведінки, яке він установлює, змінює чи скасовує або його загальна спрямованість та можливість його неодноразового застосування), то це свідчить про належність його за владно-регулятивною природою до правотлумачних (правоінтерпретаційних) та правозастосовних актів, у тому числі адміністративних актів. Порівнюючи нормативно-правові акти із правозастосовними А. В. Цьоменко також підкреслила, що нормативно-правові акти адресовані невизначеному колу осіб, у той час як акти застосування норм права – конкретним, персонально визначеним особам, і видаються з певного приводу [9, с. 210].

Одночасно з вищевикладеним зауважимо, що правильна кваліфікація владного управлінського рішення як індивідуально-правового або нормативно-правового акта може мати вирішальне значення для визначення правомірності його прийняття, зміни або скасування за тих самих фактичних обставин.

Наприклад, у справі № 160/8226/20 оскаржувалось рішення місцевої ради про повернення статусу скверу земельній ділянці на підставі того, що орган місцевого самоврядування не може скасувати своє попереднє рішення, оскільки воно було реалізовано та породило правові наслідки у вигляді права користування вказаною вище земельною ділянкою, яка була згодом передана в суборенду позивачу. Однак, як було констатовано, це рішення має не індивідуально-правовий характер, а нормативно-правовий, адже воно не закріплювало конкретні приписи одноразового застосування, звернені до окремого суб'єкта господарювання. На відміну від ненормативних актів, орган місцевого самоврядування (суб'єкт владних повноважень) має право скасовувати власні рішення, які володіють ознаками нормативно-правових актів, зокрема, з метою захисту інтересів територіальної громади (суспільного інтересу) та з мотивів їх невідповідності Конститу-

ції чи законам України, враховуючи правові наслідки, що вже настали для осіб, які стали учасниками правовідносин, зумовлених реалізацією цього акта (Постанова Верховного Суду від 24 грудня 2021 р. у справі № 160/8226/20) [10].

Отже, на відміну від нормативно-правових актів, індивідуально-правові акти є формально обов'язковими для персоніфікованих (чітко визначених) суб'єктів (адресовані конкретним особам) та визначають лише їх суб'єктивні права та/чи обов'язки у рамках конкретних ситуацій, вичерпуючи їх юридичну чинність після їх врегулювання.

Не менш важливим є правильне відмежування нормативно-правових актів від актів офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, які, маючи загальний характер та будучи розрахованими на використання викладених у них роз'яснень норм права протягом строку їх чинності та незмінності інших врахованих під час тлумачення фактів, не є юридично обов'язковими для учасників правовідносин, урегульованих відповідною нормою права. Разом з тим, згідно зі усталеною судовою практикою, які ґрунтуються на принципах верховенства права (насамперед, на правовій визначеності як його складовій) та належного урядування, акти офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, за загальним правилом, зв'язують їх видавників, але через відсутність такого ефекту для інших учасників відповідних правовідносин, вони не є загальнообов'язковими у буквальному розумінні цієї характеристики.

Зокрема, прикладами актів офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, правові наслідки видання яких за законодавчими положеннями включають їх обов'язковість для їх видавників є узагальнені консультації з питань практичного застосування окремих норм податкового та митного законодавства. Дотримання викладеного у них розуміння тих чи інших норм права виключає можливість притягнення відповідного суб'єкта до відповідальності, а сама узагальнена консультація може бути оскаржена до суду як правовий акт індивідуальної дії на підставі її невідповідності відповідним правовим нормам. Для відповідних державних органів її зміст протягом строку її чинності не має рекомендаційний характер, а є обов'язковим до дотримання.

Так, положення митного законодавства України встановлюють, що за зверненнями підприємств та громадян, що переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України або провадять діяльність, контроль за якою покладено на митні органи (заінтересованих осіб), митні органи безоплатно надають консультації з питань практичного застосування окремих норм законодавства з питань митної справи (ч. 1 ст. 21 Митного кодексу України). Більше того, Міністерство фінан-

сів України періодично проводить узагальнення консультацій з питань практичного застосування окремих норм законодавства України з питань митної справи, які стосуються значної кількості осіб або значних сум митних платежів, та затверджує своїми наказами узагальнені консультації, які підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті Державної митної служби України (ч. 4 ст. 21 Митного кодексу України). Не може бути притягнуто до відповідальності особу, яка діяла, у тому числі відповідно до узагальненої консультації, зокрема, на підставі того, що у подальшому така консультація була змінена або скасована. Консультація може бути оскаржена до органу вищого рівня або до суду як правовий акт індивідуальної дії, якщо вона, на думку заінтересованої особи, суперечить нормам відповідного акта законодавства (ч. 6 ст. 21 Митного кодексу України) [11].

Подібна правова природа та правові наслідки властиві й іншим актам офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, виданим уповноваженими на це суб'єктами владних повноважень.

У цьому зв'язку Верховний Суд зауважив, що він не застосовує зазначені листи-роз'яснення як нормативно-правові акти, але враховує їх як свідчення певного підходу відповідних органів до вирішення питань, що є спірними у справі. Більше того, зважаючи на те, що ці листи є офіційними та були оприлюднені, Верховний Суд констатував, що підприємства мали підстави застосовувати їх з переконанням, що діючи відповідно до роз'яснень, вони діють правомірно. Це впливає з принципу «належного врядування» та презумпції правомірності рішень та дій суб'єктів владних повноважень. За таких обставин можливість іншого тлумачення, зокрема такого, що його пропонує відповідач, не може бути підставою для притягнення підприємства, що діяло відповідно до офіційних роз'яснень, до юридичної відповідальності (Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2020 р. у справі № 808/1860/14) [12].

Висновки з дослідження. Незалежно від форми офіційного документа, регламентація його положеннями правового статусу (встановлення, зміни чи припинення прав та обов'язків) необмеженого кола учасників правовідносин, яких стосується цей офіційний документ (загальна спрямованість правил поведінки), а не на конкретно визначених (персоніфікованих) осіб є достатніми умовами для констатації нормативно-правового характеру відповідного офіційного документа або окремих його положень. Визначальне значення має й встановлена законодавством обов'язковість вимог офіційного документа для визнання того, що він має силу нормативно-правового акта. Якщо офіційний документ не характеризується цими властивостями або йому притаманна лише одна з них (юридична обов'яз-

ковість правила поведінки, яке він установлює, змінює чи скасовує або його загальна спрямованість та можливість його неодноразового застосування), то це свідчить про належність його за владно-регулятивною природою до правотлумачних (правоінтерпретаційних) чи правозастосовних актів, у тому числі адміністративних актів.

На відміну від нормативно-правових актів, індивідуально-правові акти є формально обов'язковими для персоніфікованих (чітко визначених) суб'єктів (адресовані конкретним особам) та визначають лише їх суб'єктивні права та/чи обов'язки у рамках конкретних ситуацій, вичерпуючи їх юридичну чинність після їх врегулювання. Не менш важливим є правильне відмежування нормативно-правових актів від актів офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, які, маючи загальний характер та будучи розрахованими на використання викладених у них роз'яснень норм права протягом строку їх чинності та незмінності інших врахованих під час тлумачення фактів, не є юридично обов'язковими для учасників правовідносин, урегульованих відповідною нормою права. Водночас, згідно зі усталеною судовою практикою, які ґрунтуються на принципах верховенства права (насамперед, на правовій визначеності як його складовій) та належного урядування, акти офіційного тлумачення (роз'яснення) норм права, за загальним правилом, зв'язують їх видавників, але через відсутність такого ефекту для інших учасників відповідних правовідносин, вони не є загальнообов'язковими у буквальному розумінні цієї характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. Дата оновлення: 4 листопада 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n11557>.
2. Постанова Верховного Суду (Велика Палата) від 18 грудня 2018 року у справі № 9901/657/18 (П/9901/657/18) про визнання протиправним та скасування Указу Президента України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977514>.
3. Постанова Верховного Суду від 5 березня 2019 року у справі № 855/58/19 про визнання дій протиправними, визнання протиправною та нечинною постанови. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80269449>.
4. Букіна Л.Є. Нормативно-правові акти як об'єкти оскарження в адміністративному судочинстві України. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 3 (69), том 2. С. 170-175. DOI: 10.32840/1813-338X-2020.3.2.29.
5. Рой О.В. Правові акти суб'єктів владних повноважень як предмет публічно-правового спору: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 23 с.
6. Постанова Верховного Суду від 8 травня 2018 року у справі № 461/8220/13-а про визнання нечинною та скасування ухвали Міськради від 18 червня 2009 року № 2712 «Про затвердження нормативно-грошової оцінки земель м. Львова». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74022184>.
7. Постанова Верховного Суду від 1 лютого 2022 року у справі № 160/1936/21 про визнання протиправним та скасування рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103035790>.
8. Постанова Верховного Суду від 29 липня 2020 року № 826/11226/16 про визнання протиправним та скасування рішення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90652768>.
9. Цьоменко А.В. Особливості розгляду адміністративних справ про оскарження підзаконних нормативно-правових актів. *Наукові перспективи*. 2020. № 4 (4). С. 206-215. DOI:10.52058/2708-7530-2020-4(4)-206-215.
10. Постанова Верховного Суду від 24 грудня 2021 року у справі № 160/8226/20 про скасування реєстрації та повернення проекту рішення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102220937>.
11. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. Дата оновлення: 13 січня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/conv#n2338>.
12. Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 808/1860/14 про визнання протиправним та скасування рішення в частині нарахування фінансових санкцій. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92201586>.
13. Белов Д.М., Громовчук М.В., Білак О.П. Міжмуніципальне співробітництво в структурі транскордонного співробітництва. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 72(4). 2022. С. 226-231.
14. Легеза Є. О., Белов Д.М., Деякі особливості правового регулювання статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 51-56.